

Olvasók fóruma

Olvasói levél

Bulányi Györgynek a februári számban megjelent, *Közös nevező* c. okfejtéséhez szeretnék szaktudományos magyarázatot fűzni, annak is az Értelmünkkel megragadható? fejezetéhez, s azon belül is két mondathoz. A szóban forgó két mondat: „Állítom, hogy minden teremtmény tudja, hogy mit kell tennie, a giliszta is, meg a katicabogár is, meg a macska is. Lehetetlen, hogy az ember ne tudná, mit kell tennie.”

„Mit kell tennie?” – ez az etika alapkérdése. Tudni, mit kell tenni – ez az etika tudományos levezetésének igénye. „Lehetetlen” – nagyon is lehetséges, hogy az „okos” ember nem tud olyan önfeledten helyesen cselekedni, mint a többi állat. Ez derül ki egyébként az idézett cikk további bekezdéseiből is. Tehát furcsa, de lehetséges, érthetetlen, de mégis jogos kérdés, miért van ez így (és mi rá az orvosság?).

Az első mondat helyesen: a giliszta, a katicabogár, a macska – tudja, nem tudja, de – teszi, amit tesz, és az valószínűleg helyes is, minimálisan abban az értelemben, hogy évmilliókon, évtízmilliókon át léteznek az adott testtel, az adott körülmények között, a genetikailag kódolt viselkedésmintázattal, életképesen.

Tréfásan úgy szoktam megfogalmazni, hogy a katica, a csimpánz 4/5-re tudja, hogyan kell katicának, csimpánznak lenni. Az 5-öshöz még kellene néhány millió év (változatlan körülmények között). Vajon az ember miért nem tudja legalább 4-esre, hogyan kell embernek lennie?

Ehhez azt kell tisztázni, hogy az evolúció során van egy olyan konvergencia, hogy az egyes fajok egyre jobban tudják a dolgukat – amíg hirtelen meg nem változnak a körülmények. Vajon az embernél nem telt el elég idő, vagy megváltoztak a körülmények, vagy az esze zavarja, vagy mi?

A helyzet az embernél még bizonyultabb, és ez elvezet az etika,

a bűnbeesés, a szabad akarat klasszikus kérdéseire. Az embernél ugyanis már nemcsak egy, hanem két evolúciós folyamat érvényesül egyszerre, és ebben manapság valóban egyediek vagyunk a többi faj között. Az egyik evolúció a géneké: mi is öröklötünk testet és ösztönös cselekvéseket. A másik evolúció nem a DNS-ben leírt információval öröklődik át, hanem szerzett, tanult, tanított, utánzott, áthagyományozott elméleti információval. Amikor ez a második evolúció elég hatékonyra vált ahhoz, hogy több információt halmozzon fel, mint a génevolúció, és ennek az előnyei szokatlanul erősek lettek a játszma többi szereplőjéhez képest – akkor ez az evolúció katapultszerűen kilötte az embert az állatok köréből. Megnyertük a versenyt, túlnyertük magunkat, legyőztük az élővilágot, magunkon kívül nincs ellenségünk az élők között.

De ettől még akár tudhatnánk is a nagy eszünkkel, hogyan kell emberként élni, tartósan, békésen, ellentmondásmentesen. Sajnos az a helyzet, hogy a második evolúció, kulturális evolúció sokkal gyorsabb ugyan, mint a gének fejlődése, de ugyanakkor nem telt még el elég idő, hogy ez a gyorsított evolúció magától elfejlődött volna a konvergens fázisába. Egy induló evolúciónak kezdetben mindenképpen divergensnek kell lennie, és idővel szelekciós kényszerek révén majd fog konvergálni a helyes emberi cselekvés eszményképéhez. Belátható, hogy ennek így is kell lennie a fejlődés bizonyos fázisában: rábredünk, hogy már nem tudjuk 2/3-ra sem, hogyan kell csimpánzként vagy majomemberként élni, de még körös-körül rengeteg nézet kering arról, mi is lenne az igaz emberi cselekedet, és még nem kristályosodott ki az a magatartásmintázat, amivel lehet több millió, esetleg milliárd évet élni ez élőlények között.

Tudni kell, hogy a szelekciós kényszerek alapvetően rövid távú kényszerek: hogy egy gondolat most fennmarad-e, az csak azon múlik, hogy a jelen körülmények között mennyire tetszetős, vonzó, emlékezetes, ragadós. (Tehát nem azon, hogy mennyire igaz, tartós, helyes, örök.) Ha valami hosszú távon megmarad, az csak úgy lehet, hogy rövid távon is megmaradt, és hosszabb idő után azt tapasztaljuk, hogy minden távon megmaradt. Ennyi idő még nem telt el, sorry.

Van azonban esélyünk arra, hogy a lehetlent mégis átfordítsuk a lehetségesbe. Nem vagyunk alávetve a véletlenszerű mutációnak. Azt gondolunk, amit akarunk: Gondolhatunk újat; leellenőrizhetjük fejben, hogy ezzel a gondolatnal lehet-e élni, lehet-e tartósan élni, lehet-e hosszabb távon, minden más gondolatnál tartóssabban, fenntarthatóan élni. Akkor tehát AZT kell gondolnunk, amitől fennmaradunk (hogy ilyeneket gondolhassunk); amitől fennmarad a Természet, a környezet, a bolygó, ami nélkül nem élhetünk; amitől fennmaradnak a kevésbé okos élőlények is, különben túlnyerjük magunkat, és magunk is elpusztulunk; azt kell gondolnunk, ami bármilyen megpróbáltatások között is vigasztaló, túlélő – és terjedékeny ma is, később is, és örökön örökké.

Még akkor is marad a kérdés: Jó, tudjuk, ...tudjuk, hogy jó..., de megtesszük-e? Erre azért van némi indíttatásunk, hogyha már ilyenekről gondolkozunk. Erre mutat jó példát a Természet a maga 3 milliárd éves múltjával, épp ezirányú fejlődésével, túlélésével tűzözönökön át. De másrészt hiába is rugdalozunk az ösztöke ellen. Ha milliárd év múlva lesz bármi is, és lesz bárki, aki gondolkodik, akkor ezt fogja gondolni. Kerülők után vagy spontán módon, de ezt fogja gondolni. És ha nem, akkor is. Rajta hát!

Dőry István